

Μεσαίωνας στην Ανατολή (σχετικά με το επιχείρημα, ότι στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία δεν υπήρξε Μεσαίωνας)

Είναι γνωστή η συχνή απάντηση πολλών χριστιανο-ορθόδοξων ότι στο Βυζάντιο δεν υπήρξε Μεσαίωνας και ότι αυτό είναι χαρακτηριστικό μόνο της Δύσης. Θα δούμε λοιπόν πόσο αυτή η θεώρηση έχει σχέση με την πραγματικότητα.

Μεσαίωνας, είναι η “σκοτεινή” περίοδος που αρχίζει όταν εξαφανίζεται οριστικά η αρχαιότητα και τελειώνει με την Αναγέννηση του ανθρώπινου πνεύματος, δηλαδή με την έκφραση μιας μεγάλης ανάγκης για ελεύθερη σκέψη και ριζική μετάπλαση της πολιτισμικής μας ζωής που σταδιακά οδήγησε στην Νεότερη Εποχή. Τυπικά αρχίζει τον 5^ο και τελειώνει τον 15^ο αιώνα, μέχρι την Αναγέννηση. Τα χρονικά αυτά ορόσημα είναι φυσικά τελείως τυπικά και εξαρτώνται από περιοχή σε περιοχή. Η Αναγέννηση είχε ξεκινήσει ήδη στην Ιταλία κατά πολλούς πριν ακόμα από τον Giotto (13^{ος} αιώνα), ενώ τα σπάργανα της φαίνονται ακόμα νωρίτερα. Αντίθετα, οι πρακτικές του Μεσαίωνα συνεχίζονται και εντείνονται στην Δύση αρκετά μετά την διαμάχη για την “Θρησκευτική Μεταρρύθμιση” του 16^{ου} αιώνα και την δημιουργία της Ιεράς Εξέτασης μέχρι τον 17^ο ακόμη και τον 18^ο αιώνα (στην Ανατολή τα βλέπουμε συχνά ακόμα).

Το κύριο χαρακτηριστικό, μολονότι είναι μεγάλη περίοδος και επηρεάζει τεράστιες και ανομοιόμορφες πληθυσμιακές ομάδες άρα και αρκετές εξαιρέσεις, είναι η στασιμότητα έως υποχώρηση στην γνώση, η κυριαρχία της ιδεοληψίας και της θρησκείας. Σαν έκφραση σήμερα σημαίνει αντίστοιχα: **Σκοταδισμός, συντήρηση και οπισθοδρομικότητα**. Στην Αναγέννηση, αντίθετα, έχουμε την ελευθερία στην έκφραση και την αναβίωση των αισθητικών και φιλοσοφικών αξιών της Αρχαιότητας· αυτό σημαίνει ότι στον Μεσαίωνα αυτές (και όχι μόνο αυτές) χάθηκαν στον αντίστοιχο τουλάχιστον βαθμό.

Ας δούμε όμως, ποια είναι τα χαρακτηριστικά που ξεχωρίζουν τον Μεσαίωνα από την Ύστερη Αρχαιότητα για να καταλάβουμε πως χάθηκαν αυτές οι αξίες

Για την Δύση υπάρχει ένα βασικό χαρακτηριστικό και αυτό είναι η διάλυση του δυτικού τμήματος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτό είναι ένα χρονικό ορόσημο, αλλά δεν δείχνει την πολιτισμική αλλαγή, ούτε την εξηγεί. Πώς μια τόσο οργανωμένη πολιτεία, με νόμους, οργάνωση, παιδεία, στρατό κλπ., που μέχρι τώρα επιτυχώς αντιμετώπιζε τους βαρβάρους και όσες περιοχές έχανε τις ξανακαταλάμβανε, ξαφνικά καταλύεται μέσα σε λίγα χρόνια τόσο εύκολα και βυθίζεται στο σκοτάδι; Γιατί τα πολιτισμικά αποτελέσματα δεν εμφανίζονται μόνο στις διαλυμένες περιοχές;

1. Νέα διοικητική μεταρρύθμιση

Καθοριστικός ήταν οπωσδήποτε ο διοικητικός διαχωρισμός που ξεκίνησε από τον Διοκλητιανό (τέλος 3^{ου} αρχές 4^{ου} αιώνα) που δημιούργησε μια τετραρχία και αυτή με τη σειρά της σε μια προβληματική δυαρχία, αλλά και η μετακίνηση του κέντρου της αυτοκρατορίας από την Ρώμη ανατολικά στο Βυζάντιο από τον Φλάβιο Βαλέριο Αυρήλιο Κωνσταντίνο τα μέσα του 4^{ου} αιώνα, που άφησε το δυτικό κομμάτι πλέον εκτεθειμένο και ανυπεράσπιστο.

2. Ο προσηλυτισμός όλων στον Χριστιανισμό

Η διάχυση και επιρροή του Χριστιανισμού στο περιβάλλον του παλατιού (που μέχρι τότε είχε μόνο παρεισφρήσει σε αστικές λαϊκές μάζες της Ανατολής), ήταν καθοριστικής σημασίας για την εποχή. Ο Χριστιανισμός που εμφανίστηκε ιστορικά αρχές- μέσα του 2^{ου} αιώνα ξεκίνησε ιδιαίτερα φονταμενταλιστικά, οδήγησε αρχικά σε σύγκρουση με τις αρχαίες λατρείες και αργότερα με την Ρώμη. Ο Κωνσταντίνος ο Α΄ που χρησιμοποίησε την επιρροή της νέας θρησκείας στους στρατιώτες του, για να νικήσει τους αντιπάλους στην διεκδίκηση της διαδοχής, τον αντάμειψε πλουσιοπάροχα, καταλαβαίνοντας ότι η επεκτατικότητά του θα βοηθούσε τόσο τον ίδιο, όσο και την ομογενοποίηση της αυτοκρατορίας. Με εξαίρεση την φωτισμένη περίπτωση 3 χρόνων βασιλείας του Ιουλιανού, όλοι οι επόμενοι αυτοκράτορες με σειρά έργων, νόμων και πράξεων, κατήργησαν και απαγόρεψαν τις αρχαίες λατρείες. Τέλος, επί Ιουστινιανού τον 6^ο αιώνα καταργήθηκε και η φιλοσοφική σχολή των Αθηνών, το μόνο επίσημο εναπομείναν κέντρο αρχαίας γνώσης (η Αλεξάνδρεια είχε ήδη μεταβληθεί εξωτερικά τουλάχιστον σε θεολογούσα ακαδημία μετά από εξαιρετικά βίαιες πράξεις των αμαθών χριστιανών), και επέβαλε υποχρεωτικά τον εκχριστιανισμό σε όλους τους

υπηκόους, με σειρά νόμων, διώξεων και φυσικά με τον υποχρεωτικό νηπιοβαπτισμό.

Η υποχρεωτική κατάργηση των αρχαίων λατρειών λόγω της φονταμενταλιστικότητας και τη υποχρεωτικότητας του, επηρέασε τόσο την αρχαία θεωρία, όπως η γνώση και η φιλοσοφία (ό,τι δεν ήταν συμβατό με την χριστιανική θεωρία, με την αιτιολογία ότι οδηγούσε σε “αίρεση”, έπρεπε να παταχθεί) όσο και την πρακτική, Ολυμπιακοί Αγώνες, παλαίστρες, λουτρά, θέατρα, εκκλησία του Δήμου (Η εκκλησία από πεδίο προώθησης και ανταλλαγής ιδεών ελεύθερα σκεπτόμενων πολιτών, έγινε πεδίο εξ’ αποκαλύψεως κηρύγματος σε “πρόβατα”).

Ο περιορισμός της γνώσης και η αναγωγή όλων στις μεταφυσικές χριστιανικές θεωρίες, οδήγησε σταδιακά τους Ρωμαίους πολίτες από δραστήριους “ενεργούς πολίτες” της πόλης τους, σε φορείς και υποκείμενα συντηρητικότητας, ιδεοληψίας, μαγείας, προλήψεων, δεισιδαιμονιών, προφητειών, απάτης, ευπιστίας, αφέλειας, ακρισίας, (δεν λέω ότι αυτά δεν υπήρχαν σε κάποιο ποσοστό και νωρίτερα, αλλά τώρα ήταν με την επίσημη και κρατική βούλα) ότι πρέπει δηλαδή για δούλους της Εκκλησίας και του αυτοκράτορα.

Η γνώση περνάει μέσα από μοναστήρια και όχι από ακαδημίες ή βιβλιοθήκες και κατευθύνεται, όταν υπάρχει πλέον, σε “ακίνδυνους τομείς”. Οι μορφωμένοι σταδιακά μειώνονται και ο σκοπός τους δεν είναι η αναζήτηση της γνώσης (αφού ό,τι πρέπει να ξέρουν είναι γνωστό “εξ’ αποκαλύψεως” και διακινδυνεύεται η κατηγορία “επί ελληνισμώ” ή για αίρεση), αλλά η κολακεία στην αυλή (άνθηση της φιλολογίας -για την “καλλιέπεια” της γλώσσας και της ρητορικής) και τα διοικητικά καθήκοντα για λογαριασμό του αυτοκράτορα (λογιστική-νομομάθεια-θεολογία).

Οι συχνότατες χριστιανικές διαμάχες για το ποιος καταλαβαίνει καλύτερα το “αληθινό δόγμα” ήταν μια επιπλέον εστία αναταραχών, τελείως αρνητική για την οποιαδήποτε ελεύθερη έκφραση που χειροτέρευσε την θέση των λογίων (δες και “Η Ορθοδοξία και η άλλη άποψη”), όσο και του ίδιου του κράτους αφού υποχρεώθηκε να παίρνει το ίδιο θέση για κάθε νέα θεώρηση που εμφανιζόταν και απειλούσε την παλιά και να την πατάσει. Και μάλιστα αυτές ήταν πάρα πολλές.

Η τέχνη έχασε τις αρχαίες αισθητικές της αξίες πάλι από την επιρροή του Χριστιανισμού και για χάρη του συμβολισμού του, το γυμνό σώμα καλύπτεται,

εκτός αν πρέπει να πονάει και παραμορφώνεται για να μην δημιουργεί ωραία συναισθήματα· το υπόβαθρο σταδιακά εξαφανίζεται, γίνεται στατικό· ο σκοπός είναι η πίστη και η ιερατική αυστηρότητα.

Μέσα στο πλαίσιο των θεωρήσεων του Χριστιανισμού υπήρξε και αλλαγή της θέσης της γυναίκας προς το χειρότερο (δες “Η γυναίκα στον Χριστιανισμό και στην Ορθοδοξία”).

Βλέπουμε ότι η διαφορά στην νοοτροπία της κοινωνίας στον Μεσαίωνα έχει επηρεαστεί απόλυτα από την νέα θρησκεία και την Εκκλησία που την υποστηρίζει και στην πραγματικότητα ο Μεσαίωνας τελειώνει όταν αρχίζει η αμφισβήτησή της θεωρίας της από το ανθρώπινο πνεύμα.

3. Μετακινήσεις φυλών και πληθυσμών

Μετακινήσεις πληθυσμών και λαών πάντα γινόντουσαν, αλλά εκείνη την εποχή έχουμε και δημιουργία νέων εθνικών μορφωμάτων-βασιλείων, όπως τα γερμανικά φύλα και κρατίδια στη Δύση, οι Σλάβοι και Άβαροι στην Ανατολή, οι Άραβες και τα χαλιφάτα τους στον Νότο. Με εξαίρεση τους Άραβες, που εκείνη την εποχή έγιναν και αυτοί μονοθεϊστές, όλοι οι άλλοι λαοί πίστευαν στις αρχαίες λατρείες· το μόνο που διέφερε λαός με λαό, ήταν η αισθητική που πρόβαλαν και που επηρέασε αντίστοιχα την τέχνη στις αντίστοιχες περιοχές, διαφορετική πάντως στην Δύση, από την Ανατολή. Μάλιστα, το Βυζάντιο φρόντισε, ελπίζοντας σε μεγαλύτερη επέκταση, να τους εκχριστιανίσει με διάφορες προφάσεις και αφορμές, διαχέοντας σε αυτούς την χριστιανική κουλτούρα, που όπως είπαμε είναι η ίδια η κουλτούρα του Μεσαίωνα.

4. Η καταστροφή της αρχαίας πόλης - Ο υδροκεφαλισμός του Βυζαντίου

Μπορεί οι πόλεις να είχαν χάσει την κυριαρχία τους και την δυνατότητα να επιβληθούν ή να μαλώσουν η μία με την άλλη, υπήρχε όμως ακόμα τοπική αυτοτέλεια. Η κάθε πόλη είχε τους προύχοντες της, τον Δήμο που αποφάσιζε για τα κρίσιμα, φυσικά σε ότι αφορούσε πλέον την ίδια την πόλη και μόνο. Ένα είδος με δημοκρατική επίφαση αριστοκρατίας για τα τοπικά θέματα. Υπήρχαν έσοδα στις πόλεις από την τοπική φορολογία και γινόντουσαν τα τοπικά έργα για την ύδρευση, τον στολισμό και την σωστή λειτουργία της. Η ίδια η πόλη αν βρισκόταν σε ξαφνικό κίνδυνο, μπορούσε χωρίς να περιμένει να έρθουν οι Ρωμαϊκές Λεγεώνες, να μαζέψει στρατό και να αμυνθεί στον ξαφνικό εισβολέα.

Εκτός από τα βουλευτήρια, τα δικαστήρια και την αγορά, η αρχαία πόλη ήταν

γεμάτη από δημόσια αλλά και ιδιωτικά, αλλά δημόσιας χρήσης κτίρια, όπως τα θέατρα, οι παλαίστρες, τα στάδια, τα εργαστήρια, τις στοές, τους κήπους, τα λουτρά-θήρμες, πλακοστρωμένους δρόμους, αγάλματα και ναούς των θεών και των ηρώων της για τις σχετικές τοπικές λατρείες, ωδεία, φιλοσοφικές σχολές σε μεγαλύτερες πόλεις κ.λπ. Η πλέον γνωστή αρχαία πόλη της Ύστερης Αρχαιότητας που διατηρείται σήμερα σε εξαιρετική κατάσταση είναι η Πομπηία.

Η αρχαία πόλη σταδιακά από τον 5^ο αιώνα φθίνει προς ανάδειξη μιας νέας πόλης, του Βυζαντίου. Τον 7^ο αιώνα πλέον δεν έχει καμιά σχέση με το παρελθόν. Τα περισσότερα δημόσια κτίρια εξαφανίζονται ή αλλάζουν χρήση. Η νέα πόλη είναι η καστροπολιτεία, τα δρομάκια γίνονται μικρά, τα σπίτια κολλημένα. Το μόνο δημόσιο κτίριο που ξεχωρίζει πλέον εκτός από το Διοικητήριο είναι η Εκκλησία, που μεγαλώνει σε ύψος για να φαίνεται πάνω από την πόλη, και ο σπουδαιότερος χώρος συγκέντρωσης είναι η πλατεία γύρω από αυτή. Πώς όμως έγινε αυτή η αλλαγή που άλλαξε και την μορφή του τοπίου;

Το χαρακτηριστικό σημείο δείχνει να είναι η συγκεντρωτική νομοθεσία του Ιουστινιανού και η απληστία του Ιωάννη Καππαδόκη (η άγρια φορολογική πολιτική μην ξεχνάτε ότι ήταν η αιτία για τη “Στάση του Νίκα”). Η ακριβή ζωή και τα τεράστια έξοδα που απαιτούσε η διοίκησή του (μεγαλεπήβολα έργα βιτρίνας με ονοματεπώνυμο και προσφορές στην Εκκλησία), τον οδήγησε στο να αφαιρέσει την οικονομική αυτοτέλεια των πόλεων, με αποτέλεσμα αυτές να μαραζώσουν. Οι προύχοντες των πόλεων κατάλαβαν ότι οι δυνατότητές τους δεν είχαν μέλλον στις πόλεις τους και ή προσχώρησαν στην ιεραρχία της Εκκλησίας (η μόνη που είχε πακτωλό χρημάτων σε κάθε περιοχή) ή στις αυλές του Βυζαντίου, για να πάρουν κάποια θέση στον κρατικό μηχανισμό. Οι γαίες γύρω από τις πόλεις έμειναν ακαλλιέργητες, οι πόλεις μη έχοντας τη δυνατότητα να οργανώσουν τοπικό στρατό για την άμυνα, έμειναν έρμαιες της δυνατότητας της διοίκησης να τις καλύψει όπου και όταν μπορούσε, για τον λόγο αυτό, μίκρυναν και μετατράπηκαν σε κάστρα, ενώ η Δύση που ήταν επιπλέον μακριά δεν είχε κανένα μέλλον από εδώ και πέρα.

Η αλλαγή προς το χριστιανικότερο της νοοτροπίας των κατοίκων είτε ηθελημένα είτε όχι, και οι διώξεις προς τις αρχαίες συνήθειες, βοήθησε στην μεταβολή αυτή. Τα χαρακτηριστικά αυτά της μετατροπής των πόλεων από τον 5^ο στον 7^ο αιώνα είναι κοινά και στην Ανατολή και στη Δύση. Ο υδροκεφαλισμός της Κωνσταντινούπολης είναι ένα από τα αρκετά χαρακτηριστικά της μέσης και

ύστερης περιόδου του Βυζαντίου, που οδήγησε μαθηματικά στην δυσφορία των επαρχιών, στην ευκολότερη κατάληψή τους από εισβολείς και στην τελική καταστροφή της αυτοκρατορίας.

4. Δουλοπαροικία

Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Μεσαίωνα είναι η άνθηση κατά τόπους, της φεουδαρχίας.

Η απο-αστικοποίηση και ο εξ-αγροτισμός της πρώτης περιόδου που ήταν αποτέλεσμα της παρακμής των πόλεων από την πολιτική του Ιουστινιανού, όπως είδαμε ήδη, και η αδυναμία άμυνάς τους, δημιούργησε μια άτυπη αρχικά, τοπική εξουσία σε μεγαλύτερες περιοχές από τοπικούς άρχοντες, που απέμειναν στις επαρχίες στους οποίους επέβλεπαν μεγάλοι πληθυσμοί, για να αισθανθούν ασφάλεια. Η εξουσία που αποκτήθηκε από αυτή την πρακτική και η εξάρτηση των πληθυσμών από την γεωργική απασχόληση που πλέον ιδιοποιήθηκε από τον άρχοντα, είναι αυτή που εμφανίστηκε στη Δύση τέλη του 9^{ου} αιώνα με αρχές του 10^{ου} αιώνα, λέγεται “φεουδαρχία” και “φέουδο” η ιδιοκτησία και το πεδίο της εξουσίας του ηγεμόνα. Στην Ανατολή το φαινόμενο ήταν σε μικρότερη έκταση, λόγω του εδάφους και των περιορισμένων δυνατοτήτων του και λέγεται “δουλοπαροικία”. Εμφανίζεται την ίδια ακριβώς εποχή με την Δύση. Τόσο οι τοπικές μονές όσο και μεγάλες οικογένειες, ανάγκαζαν με νόμιμους ή παράνομους τρόπους τους καλλιεργητές να δουλεύουν για αυτούς· το αποτέλεσμα ήταν να ανήκουν σε αυτούς (οικονομικά) ολόκληρα χωριά και τεράστιες εκτάσεις και η δύναμή τους να μεγαλώνει. Οι φεουδάρχες εδώ, λέγονται “δυνατοί” ή απλά “άρχοντες” και μέσα σε αυτούς συγκαταλέγεται και η ίδια η Εκκλησία. Ιδιαίτερη άνθηση ο θεσμός απέκτησε με την νομοθεσία “περί πρόνοιας” του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού. Στην βιβλιογραφία αναφέρονται σαν Στρατιωτική Αριστοκρατία και προέρχεται από τις περιοχές της Καππαδοκίας, την Αρμενία, την Συρία, την Βουλγαρία, και τη Μακεδονία. Ακόμα και όταν ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη, ποτέ δεν διέκοπταν τη σχέση τους με την περιουσία και την δύναμη που είχαν στην επαρχία και από τον 12^ο αιώνα, πλέον, υπήρχαν αρκετοί άρχοντες με τίτλους κληρονομικούς και τεράστια περιουσία που δεν ήταν καν στην υπηρεσία του αυτοκράτορα αφού οι τίτλοι εκτός της κληρονομικότητας είχαν και συγγενική επέκτασή.

Ελάχιστοι αυτοκράτορες, προσπάθησαν να βάλουν νόμους περιορισμού της δουλοπαροικίας και ενίσχυσης των μικροκαλλιεργητών, αλλά η αντίδραση της

Εκκλησίας που είχε και τις περισσότερες προσόδους από τον θεσμό της δουλοπαροικίας, δεν βοήθησε (να το θυμάστε αυτό όταν ακούτε ότι ο Χριστιανισμός περιόρισε την δουλεία). Το αποτέλεσμα ήταν οι “δυνατοί” να είναι αυτοί που πήραν στο 2^ο μισό της μέσης και όλη στην ύστερη περίοδο, την εξουσία στο κράτος ή την αμφισβητούσαν, με αποτέλεσμα να υπάρχουν συνεχείς διαμάχες μεταξύ τους ή με την Κωνσταντινούπολη, που την εξουσία επίσης την είχε ένας άλλος “δυνατός”. Τα ονόματα όλων των αυτοκρατόρων του τέλους του Μέσου και όλου του Ύστερου Βυζαντίου, ήταν ονόματα που προέρχονταν από οικογένειες τέτοιων “δυνατών”. Οι Κομνηνοί, οι Δούκες, οι Φωκάδες, οι Άγγελοι και οι Παλαιολόγοι, διεκδικούσαν την εξουσία και ταλαιπωρούσαν το κράτος λίγο πριν ψυχομαχήσει και φυσικά ενίσχυαν την Εκκλησία που είχε και αυτή τα ίδια με αυτούς διαχρονικά συμφέροντα.

Νομοθεσία κατά της Δουλοπαροικίας έχουμε στις παρακάτω 2 συλλογές νόμων:

α) “Νεαρές”. Συλλογή νόμων που αναφέρεται στην περίοδο Ρωμανού Α΄ έως Βασιλείου Β΄ μέσα στην Μακεδονική Δυναστεία

β) “Αλληλέγγυον”. Βασίλειος Β΄.

Υπέρ της δουλοπαροικίας ήταν η Δυναστεία των Κομνηνών (φυσικά αφού και αυτοί όπως είδαμε ανήκαν στους “δυνατούς”), με φορολογικές απαλλαγές και προνόμια σε “δυνατούς” και μονές (**που τα βλέπουμε ακόμα μπροστά μας**), με νόμους όπως τα “χαριστίκια” ή οι “πρόνοιες” (χαριστικές δωρεές) που σε συνδυασμό με τις “εκχωρήσεις” (τα φορολογικά δικαιώματα μιας περιοχής) που δινόντουσαν συχνά μαζί με την οικονομική εκμετάλλευση, έκαναν τους “δυνατούς” δυνατότερους. Μαζί με τους Κομνηνούς, οι “δυνατοί” θα εδραιωθούν πλέον μόνιμα στην εξουσία. Οι δυνατότητες που είχαν, εκτός από το να υποκαθιστούν την κρατική υπόσταση στην οικονομική εκμετάλλευση, ήταν να διατηρούν ιδιωτικούς στρατούς, απέδιδαν δικαιοσύνη και έφθασαν ακόμα και σε κοπή νομίσματος. Μετά την εποχή των Κομνηνών εμφανίζεται σταδιακά και η μετατροπή της “πρόνοιας” σε πλήρη ιδιοκτησία. Η βασική διαφορά της ανατολίτικης δουλοπαροικίας από την δυτική φεουδαρχία, είναι ότι το ανατολικό “φέουδο” είναι, αρχικά τουλάχιστον, οικονομικό και όχι πλήρους κυριότητας, κάτι που στην πορεία προς το τέλος του γινόταν και αυτό, με τον συνεχή κατακερματισμό που συνέβαινε στην κεντρική εξουσία.

Συμπεράσματα

Η μεγάλη λοιπόν αλλαγή έγινε τόσο από συγκεκριμένες πράξεις της Διοίκησης και

συγκεκριμένους αυτοκράτορες όπως οι Κομνηνοί και ο Ιουστινιανός όσο και συμβάντα, αλλά το καθοριστικό ήταν η νέα ιδεολογία που επιβλήθηκε στην αυτοκρατορία και αυτή είναι η χριστιανική θεώρηση που επηρεάζει άμεσα τα περισσότερα από τα θέματα που είδαμε. Γιατί μια πράξη δεν αλλάζει εύκολα την νοοτροπία, αλλά μια θεώρηση όχι μόνο την αλλάζει αλλά την διαιωνίζει, η δε συγκεκριμένη θεώρηση της Εκκλησίας έχει επίσημο και ανεπίσημο λόγο σε όλα.

Βλέπουμε επίσης ότι η μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδος έχει όλα τα χαρακτηριστικά του Μεσαίωνα, όπως και η Δύση, με την διαφορά ότι η μεταφορά της πρωτεύουσας έδωσε χρονικά μερικές δυνατότητες αναλαμπής και επιβίωσης στην κεντρική εξουσία, η οποία όμως εκμηδενίζοντας τις επαρχίες, προωθώντας το πολύ μεγάλο “κεφάλαιο” της εποχής, και εξαρτώμενη πλέον από την Εκκλησία που είχε αποκτήσει τεράστια περιουσία, ακολούθησε και αυτή τη διάλυση της Δύσης. Η ύπαρξη πλούτου, αίγλης και μιας αυλικής, θεολογούσας κατά βάση διανόησης στην Ανατολή, δεν ακυρώνει ούτε τον Μεσαίωνα, ούτε τις συνέπειές του στους πληθυσμούς που την αποτελούσαν.

Στην εποχή της Μακεδονικής Δυναστείας και των Παλαιολόγων έγιναν δύο προσπάθειες από κάποιους μορφωμένους να αναδυθούν κάποιες παλαιότερες αισθητικές και φιλοσοφικές αξίες, αλλά και οι δύο απέτυχαν, ονομάζονται “Βυζαντινές Αναγεννήσεις”, μόνο που οι ονομασίες είναι κατ’ ευφημισμόν. Το ίδιο και στην Δύση με την επίσης κατ’ ευφημισμό “Καρολίγγεια Αναγέννηση” (9^{ος} αιώνας). Η πραγματική Αναγέννηση έγινε από τους “αιρετικούς” Λατίνους λίγο αργότερα, τη στιγμή που η Ανατολή όδευε από τις ενέργειές της στις αγκαλιές του σουλτάνου, παρατείνοντας τον Μεσαίωνα για την ίδια. Με τον τρόπο αυτό η Δύση έμπαινε σε μια νέα ελεύθερη εποχή για το πνεύμα και την διανόηση που έφερε τον Διαφωτισμό και σαρωτικές αλλαγές στον πολιτισμό μας.

Φιλίστωρ